

نظریه دسترسی در مقابل مالکیت

مهدی خادمیان^۱

چکیده: این مقاله به بررسی نظریه دسترسی در مقابل مالکیت^۲ و نظریه توصیه شده جایگزین آن یعنی دسترسی و مالکیت^۳ می‌پردازد. به خاطر مطرح بودن پایگاه‌های اطلاعاتی تمام متن در این دو نظریه؛ دلایل گسترش، معایب و محاسن آنها بیان می‌شود. نظرات و استدلال‌های طرفداران مالکیت صرف^۴ و دسترسی صرف^۵ در پشتیبانی از نظریه‌شان مطرح می‌شود. چگونگی ایجاد این تضاد و راهکار پیشنهادی برای آن یعنی نظریه دسترسی و مالکیت نیز مورد بحث قرار می‌گیرد و نتایج پژوهش‌های مربوط که تأیید کننده نظریه دسترسی و مالکیت است، نیز به‌طور فهرست‌وار ارائه می‌شود.

کلیدواژه‌ها: دسترسی، مالکیت، پایگاه‌های اطلاعاتی

مقدمه

با توجه به آنچه اشاره شد، مشاهده می‌شود که کتابخانه‌ها همانند گذشته نباید و نمی‌توانند فقط بر فراهم‌آوری منابع چاپی تأکید ورزند و به ناچار باید خط‌مشی مجموعه‌سازی کتابخانه را اصلاح کنند و بر تهیه منابع الکترونیکی نیز تأکید ورزند. افزون بر این، توانایی‌های لازم برای استفاده از این فناوری‌ها در امر فراهم‌آوری اطلاعات را نیز کسب نمایند. مطرح شدن کتابخانه‌ها به عنوان فراهم‌آوردندگان اصلی و معتبر اطلاعات در آینده بستگی به واکنش مؤثر کتابداران و کتابخانه‌ها در مقابل فناوری‌های نوین دارد.

به دلیل اهمیت و میزان بالای تأثیرگذاری پایگاه‌های اطلاعاتی تمام متن بر فراهم‌آوری پیاپی‌های چاپی در کتابخانه‌ها و همچنین مطرح بودن آنها در نظریه

امروزه، بسیاری از منابع اطلاعاتی همچون منابع مرجع، نشریات ادواری و... در قالب الکترونیکی و به صورت پیوسته و ناپیوسته ارائه می‌شود. این امر تحول زیادی در فراهم‌آوری منابع برای کتابخانه‌ها به وجود آورده است. به عنوان مثال، منابع مرجع مستقیم (ردیف اول) همچون دایرةالمعارف‌ها، واژه‌نامه‌ها و...، منابع مرجع غیرمستقیم (ردیف دوم) همچون نمایه‌نامه‌ها و چکیده‌نامه‌ها مانند اریک^۲ و لیزا^۳ و... به صورت ناپیوسته (لوح فشرده نوری) یا پیوسته از طریق شبکه اینترنت در دسترس قرار گرفته‌اند. با توسعه فناوری‌های اطلاعاتی و بالا بردن حجم ذخیره اطلاعات، پایگاه‌های اطلاعاتی تمام متن که متن کامل مقاله‌های مجلات علمی چاپی را ارائه می‌کنند، نیز به بازار عرضه شده و به صورت پیوسته از طریق شبکه اینترنت در دسترس قرار گرفته است. با توسعه قابلیت‌های نشر الکترونیکی، مجله‌های الکترونیکی نیز در محیط وب منتشر شد.

۱. کارشناس ارشد کتابداری و اطلاع‌رسانی

2. ERIC (Educational Resource Information Center)

3. LISA (Library and Information Science Abstract)

مطرح شدن کتابخانه‌ها به عنوان فراهم‌آورندگان اصلی و معتبر اطلاعات در آینده بستگی به واکنش مؤثر کتابداران و کتابخانه‌ها در مقابل فناوری‌های نوین دارد.

دسترسی در مقابل مالکیت، به علل گسترش و همچنین معایب و محاسن آنها پرداخته می‌شود.

پایگاه‌های اطلاعاتی تمام متن: دلایل گسترش، معایب و محاسن آنها

تنوپیر^۱ دلایل گسترش پایگاه‌های اطلاعاتی تمام متن را چنین بیان کرده است: "توسعه پوشش^۲ و شناسایی نوری نویسه‌ها (ا.سی.آر)^۳، افزایش حجم ذخیره، افزایش سرعت (سرعت در پردازش رایانه‌ای و ارتباطات از راه دور) و تقاضا^۴، وی، پیاپی‌های قابل دسترسی در پایگاه‌های اطلاعاتی تمام متن را در پنج دسته، گروه‌بندی می‌کند: مجله‌های علمی - فنی، مجله‌های عمومی، روزنامه‌ها، خبرنامه‌ها و خبرنامه‌های کابلی^۴. وی فرمت‌هایی را که مقاله‌ها در قالب آنها ارائه می‌شود به سه دسته تقسیم می‌کند: فقط متن اسکی^۵، فقط تصاویر پوشش شده و ترکیبی از

در کتابخانه‌های دانشگاهی دسترسی از راه دور به پایگاه‌های اطلاعاتی تمام متن پیوسته، می‌تواند مشکلات مربوط به پشتیبانی منابع کتابخانه‌ای را برای دانشجویان دوره‌های آموزش از راه دور تسهیل کند.

هر دو. افزون بر این، به شکل جدید متون فرامتنی نیز می‌توان اشاره کرد (۵۴:۱۱).

اسپراگ^۶ و چامبرز^۷ درباره محاسن و معایب این پایگاه‌ها اظهار نظر کرده‌اند. آنها محاسن این پایگاه‌ها را این چنین برمی‌شمارند:

- پایگاه‌های اطلاعاتی تمام متن منابع بسیاری برای کتابخانه‌ها و کاربرانشان به همراه دارند. - در کتابخانه‌های دانشگاهی دسترسی از راه دور به پایگاه‌های اطلاعاتی تمام متن پیوسته، می‌تواند مشکلات مربوط به پشتیبانی منابع کتابخانه‌ای را برای دانشجویان دوره‌های آموزش از راه دور تسهیل کند.

- دسترسی به پایگاه‌های اطلاعاتی تمام متن می‌تواند منافع زیادی برای کاربران محلی، چنانچه کلیدواژه یا قابلیت‌های ارتباط تلفنی برای دسترسی به این منابع را از رایانه‌های خانگی داشته باشند، به بار بیاورد.

- دسترسی به متن کامل می‌تواند جایگزینی برای شیوه‌های گران قیمت خدمات تحویل مدرک مانند امانت بین کتابخانه‌ای یا خدمات تحویل مدرک پیوسته محسوب شود.

- پایگاه‌های اطلاعاتی تمام متن از مسئله کمبود قفسه در ساختمان‌های کتابخانه می‌کاهد و هزینه‌های صحافی کتابخانه را کاهش می‌دهد.

با وجود محاسن برشمرده شده برای پایگاه‌های اطلاعاتی تمام متن، آنها معتقدند که استفاده از این پایگاه‌ها می‌تواند مشکلاتی را نیز به وجود آورد که این مشکلات در قالب این سؤال‌ها مطرح می‌شود:

- آیا پایگاه‌های اطلاعاتی قابل اعتماد هستند؟

- تا چه حد می‌توان به میزان پوشش آنها اعتماد کرد.

1. Tenopir 2. Scan

3. Optical Character Recognition (OCR)

4. Newswires

5. ASCII (American Standard Code for Information Interchange)

6. Sprague 7. Chambers

نوشتارهای مربوط به مجموعه‌سازی بر افزودن منابع الکترونیکی به مجموعه و به‌طور خاص بر چگونگی تأثیر این منابع بر مجموعه‌گستری سنتی و فرآیند فراهم‌آوری تمرکز یافته است. امروزه، مجموعه کتابخانه‌های دانشگاه‌های بزرگ به پایگاه‌های اطلاعاتی پیوسته تکیه می‌کنند و افزایش منظم تولیدات تمام متن الکترونیکی در چند سال اخیر به‌طور روزافزونی، نقش مهمی در تصمیم به عدم تهیه منابع چاپی ایجاد کرده است" (۷۹۹:۹).

الف. بررسی تاریخی

برای پی بردن به منشأ تضاد میان دسترسی و مالکیت، باید نگاهی گذشته‌نگر به تاریخ کتابخانه‌های نخستین داشت. از آغاز، هدف عمده هر کتابخانه، گردآوری و نگهداری اطلاعات مورد علاقه استفاده‌کنندگان خاص خود بود. آنها به عنوان "مخازن اطلاعات" مطرح بوده‌اند و مسئولیت گردآوری و نگهداری اطلاعات در مکان یا ساختمان خاصی را برعهده داشته‌اند (۵۹:۱۲-۶۷).

تاوندسن^۳ اظهار می‌دارد: "در گذر زمان، از عصر اولین کتابخانه‌ها در بابل تا امروز، تفکر مشترکی وجود داشته است که کتابخانه دارای مجموعه بزرگ‌تر کتابخانه بهتری است. به همین دلیل است که همیشه بر کلمات "مجموعه" یا "موجودی" و اعداد و آمار مربوط به آنها تأکید می‌شده است". وی، این اندیشه که کمیت کتابخانه نشان دهنده کیفیت آن است را نقد می‌کند و معتقد است که برای کتابخانه‌های امروزی، برآوردن تقاضاهایی که از چنین اندیشه‌ای ناشی می‌شود، بیش از پیش مشکل و غیرممکن شده است. زیرا، انفجار انتشارات در قرن بیستم که ثمره تأکید بر تولید علم و پیدایش و توسعه فناوری‌های نوین اطلاعاتی و ارتباطی است و افزایش قیمت منابع اطلاعاتی (کتاب‌ها، ادواری‌ها و...) و رشد بودجه کتابخانه که با تورم، هماهنگی لازم را ندارد،

- آیا مجله‌های موجود در این پایگاه‌های اطلاعاتی تمام متن جایگزین مناسبی برای اشتراک مجله‌های چاپی هستند؟

- افزایش هزینه‌های اشتراک مجله‌های چاپی همراه با کمبود بودجه، ممکن است کتابخانه‌ها را وادار کند که مجله‌های تمام متن الکترونیکی دسترس‌پذیر در پایگاه‌های اطلاعاتی نمایه‌سازی و چکیده‌نویسی را جایگزین مجله‌های چاپی نمایند. این امر تا چه حد می‌تواند واقعیت پیدا کند؟

- آیا ممکن است مجله‌های چاپی با نمایندگان تمام متنشان در این پایگاه‌های اطلاعاتی از دیدگاه‌های مهمی با یکدیگر متفاوت باشند و در نهایت بر رضایت کاربر تأثیر بگذارند (۱۹:۱۰).

نظریه دسترسی در مقابل مالکیت

بررسی تاریخی و عملکرد کتابخانه‌ها از آغاز تا امروز نشان می‌دهد که این نهادها همواره تحت تأثیر فناوری‌های زمان خود قرار گرفته‌اند و این تأثیرپذیری، فرآیندها و عملکردهای مرتبط با خدمات را بهبود بخشیده است. در گذشته، تغییر محمل‌های اطلاعاتی از لوح‌های گلی به پاپیروس، طومارهای پوستی و سپس به کاغذ و نیز تغییر در شیوه‌های نگارش از دست‌نوشته به چاپ، کار فراهم‌آوری، سازماندهی و اشاعه اطلاعات را متحول کرد. در این دوران نیز فناوری اطلاعات فرصت‌ها و چالش‌هایی را برای کتابخانه‌ها ایجاد کرده است. نظریه "دسترسی در مقابل مالکیت" یکی از این فرصت‌ها و چالش‌هاست. در این بخش، به بحث درباره این نظریه و جایگزین توصیه شده آن یعنی، نظریه "دسترسی و مالکیت" پرداخته می‌شود.

قبل از نقد و بررسی این نظریه، نقل قول زیر از زبان یکی از حامیان این نظریه و موضوعات مشابه، بیان می‌شود. پرابست^۱ و جاگوزوسکی^۲ اظهار می‌دارند: "با گسترش نسبی منابع الکترونیکی و پیچیدگی‌های مربوط به نحوه دسترسی به آنها، در حال حاضر، بیشتر

قشرده برای دیگر کتابخانه‌های دانشکده‌ای را می‌توان از جمله نشانه‌های این فرصت مهم دانست (به عنوان نمونه، کتابخانه مرکزی دانشگاه فردوسی مشهد از این شیوه استفاده کرده است).

افزون بر این، با پیدایش و توسعه اینترنت کتابخانه‌ها قادر شدند به صورت پیوسته با پایگاه‌های اطلاعاتی تمام متن که توسط کارگزاران اطلاعاتی^۲ ارائه می‌شود، دسترسی پیدا کنند. کارگزاران اطلاعاتی که قبل از این در محیط چاپی به مشتریان خدمات لازم را ارائه می‌کردند، از اینترنت و قابلیت‌های آن برای

طرفداران نظریه مالکیت معتقدند: "این مفهوم که هر کتابخانه‌ای مواد اطلاعاتی بیشتری دارد، کتابخانه بهتری است، به‌طور عمیق در روان کتابخانه‌ها جا افتاده است، به‌طوری که نمی‌تواند به‌طور کلی از بین برود و در موقع مناسب کتابخانه را از مرگ قطعی در عصر اطلاعات نجات خواهد داد."

خدمات رسانی مناسب‌تر به مشتریان به بهره‌گرفتنده به عنوان نمونه، کارگزارانی مانند یو.ام. آی.^۳، ایسکو^۴ و... در قالب پایگاه‌های اطلاعاتی، اطلاعات کتابشناختی و چکیده و در برخی موارد، متن کامل مقاله‌های مجلات علمی و غیرعلمی را در محیط وب در دسترس کتابخانه‌ها و کاربران قرار می‌دهند.

باعث می‌شود که هیچ کتابخانه‌ای نتواند اندیشه بالا را به عمل تبدیل کند. کتابخانه‌ها به ناچار از راهکارهای جدیدی برای غلبه بر پاره‌ای از این مشکلات بهره گرفتند تا با دسترس‌پذیرسازی برخی منابع، نیازهای بالفعل استفاده‌کنندگان را برآورده سازند. سه راهکار رایج برای حل این مشکل، امانت بین کتابخانه‌ای، اشتراک منابع و خدمات تحویل مدرک است.

روی آوردن به امانت بین کتابخانه‌ای و بهره‌گیری از سیاست اشتراک منابع را می‌توان از اولین راهکارهای کتابدارانه برای دسترسی به گستره بیشتری از منابع دانست. در امانت بین کتابخانه‌ای، کتابداران منبعی اطلاعاتی را که کتابخانه مالک آن نیست و استفاده‌کننده به آن نیاز دارد، از دیگر کتابخانه‌ها به امانت می‌گیرند. در برتامه اشتراک منابع گروهی از کتابخانه‌ها به‌طور اشتراکی منابع اطلاعاتی مورد نیازشان را می‌خرند و به‌طور اشتراکی نیز مورد استفاده قرار می‌دهند.

افزون بر دو راهکار بالا، به منظور برآوردن نیازهای اطلاعاتی کاربران، کتابخانه‌ها از خدمات تحویل مدرک نیز بهره می‌گیرند. در این نوع خدمت، منبع اطلاعاتی (مقاله و...) مورد نیاز کاربر، از مرکزی که متعهد به اجرای این خدمت است درخواست می‌شود و آن مرکز نیز منبع اطلاعاتی را پس از طی مراحل (دریافت هزینه‌های مربوط و...) با پست یا دورنگار برای کتابخانه متقاضی ارسال می‌کند و کتابخانه هم‌آن‌را به دست کاربر می‌رساند. دو مرکز مهم برای این نوع خدمت، کتابخانه بریتانیا^۱ و خدمات uncover است.

کتابخانه‌ها از فرصت‌هایی که فناوری‌های نوین اطلاعاتی و ارتباطی فراهم کرده است، برای خدمت‌دهی مناسب‌تر، سریع‌تر و آسان‌تر به کاربران بهره می‌گیرند. خرید پایگاه‌های اطلاعاتی چکیده یا متن کامل مقالات مجله‌های علمی در قالب لوح فشرده نوری توسط کتابخانه مرکزی دانشگاه‌ها و به اشتراک گذاشتن این پایگاه‌ها در شبکه داخلی دانشگاه از طریق برج لوح‌های

1. British library (BL)

2. Information Agency

3. UMI (University Microfilm International)

4. EBSCO

ب. ایجاد تضاد

توسعه فناوری‌های نوین اطلاعاتی و ارتباطی و به‌طور خاص دسترسی به متن کامل مقاله‌ها از طریق اینترنت، ایدهٔ "دسترسی در مقابل مالکیت" (یا ایدهٔ تضاد بین دسترسی و مالکیت) را در بین صاحب‌نظران کتابداری و اطلاع‌رسانی مطرح ساخته است. دربارهٔ چگونگی ایجاد این تضاد صاحب‌نظران متعددی اظهار نظر کرده‌اند که در این قسمت به برخی آنها اشاره می‌شود.

تاونسند کین سرچشمهٔ این تضاد را چنین بیان می‌کند: "کتابخانه‌ها به سرعت از دیدگاه سنتی مخازن [اطلاعات] که به عنوان "دارندگان اطلاعات" محسوب می‌شدند، به سمت دیدگاه نوین‌تر به عنوان "تهیه‌کنندگان اطلاعات یا دسترس‌پذیرکنندگان اطلاعات"^۱ در حال حرکت هستند. اینجاست که تضاد دسترسی در مقابل مالکیت آشکار می‌شود" (۶۷-۵۹:۱۲).

این تضاد در حرفهٔ کتابداری و اطلاع‌رسانی میان کسانی به وجود آمده است که از یک طرف بر نگاه سنتی به کتابخانه به عنوان "دارندگان اطلاعات" تأکید دارند و "مالکیت اطلاعات" را هدف اصلی و عملی کتابخانه‌ها می‌دانند و از طرف دیگر کسانی که بر نگاه نوین به کتابخانه به عنوان "فراهم‌آوردندگان اطلاعات" تأکید می‌ورزند و "دسترسی به اطلاعات" را هدف اصلی و عملی کتابخانه‌ها می‌دانند. هر یک از این دو گروه برای دیدگاه خود استدلال‌های خاصی ارائه می‌کنند.

طرفداران نظریهٔ مالکیت معتقدند: "این مفهوم که هر کتابخانه‌ای مواد [اطلاعاتی] بیشتری دارد، کتابخانهٔ بهتری است، به‌طور عمیق در روان کتابخانه‌ها جا افتاده است، به‌طوری که نمی‌تواند به‌طور کلی از بین برود و در موقع مناسب کتابخانه را از مرگ قطعی در عصر اطلاعات نجات خواهد داد". این افراد معتقدند چون تأکید اصلی بر مالکیت از زمان [ایجاد] اولین کتابخانه در

بابل چندین قرن پیش [از میلاد] به وجود آمده است، جهان کتابداری قادر نخواهد بود این اندیشهٔ جاافتاده را به سوی اندیشهٔ دسترسی تغییر دهد. این گروه استدلال می‌کنند که کتابخانه‌ها در طول قرن‌ها بدون هیچ تغییری بنیادی به حیات خود ادامه داده و حتی به اوج شکوفایی نیز رسیده‌اند. حال چرا باید تغییر کنند؟ (۶۷-۵۹:۱۲).

در مقابل این گروه، طرفداران نظریهٔ دسترسی معتقدند که "هر چند مفهوم مالکیت و گردآوری به‌طور عمیق در همهٔ کارهایی که در کتابخانه انجام می‌شود جا افتاده است، [اما] روند حرکت به سمت دسترسی به ضرورت به عنوان یک سازوکار شروع شده است". این گروه استدلال می‌کنند که "حرکت به سمت تأکید بر دسترسی به مواد در مقابل مالکیت آنها" در نهایت منجر به از بین رفتن کتابخانه‌ها و کتابداران خواهد شد.

نیسونگر^۲ به بررسی و مقایسهٔ دو شیوهٔ دسترسی به اطلاعات و مالکیت اطلاعات پرداخته است و نظرات مختلف طرفداران هر یک از دو گروه (طرفدار مالکیت و دسترسی) را بیان می‌کند. وی مزایای دسترسی به اطلاعات را از دیدگاه طرفدارانش این چنین بیان می‌کند: "صرفه‌جویی در فضای قفسه، استفاده از فناوری جدید برای تسهیل دسترسی و عدم هزینه کردن بودجهٔ کتابخانه برای منابعی که به ندرت یا هرگز استفاده نمی‌شوند". وی، مزایای مالکیت اطلاعات (از دیدگاه طرفدارانش) را نیز این چنین بیان می‌کند: "مراجعات طرفداران همیشه نمی‌توانند برای دسترسی به اطلاعات مورد نیازشان مدت زیادی انتظار بکشند؛ در واقع مراجعات برخی اوقات به دسترسی آنی به اطلاعات نیاز دارند. همچنین، دسترسی به اطلاعات، قابلیت تورق، یافتن اقلام مرتبط و بررسی مستقیم دامنه‌ای از منابع در یک موضوع خاص را امکان‌پذیر می‌سازد. آنها معتقدند که هر چند دسترسی برای پشتیبانی از

1. Information Providers or Providers of Access to Information

2. Nisonger

در مقابل این گروه، طرفداران نظریه دسترسی معتقدند که "هر چند مفهوم مالکیت و گردآوری به طور عمیق در همه کارهایی که در کتابخانه انجام می‌شود جا افتاده است، [اما] روند حرکت به سمت دسترسی به ضرورت به عنوان یک سازوکار شروع شده است."

نیازهای پژوهشی مناسب است، اما، برای اهداف دیگری مانند تدریس، سرگرمی و ارجاع مناسب نیست" (۶: ۷۷ و ۱۰۴).

از سوی دیگر طرفداران نظریه دسترسی ادعا می‌کنند که با افزایش تولید اطلاعات بر محمل‌های الکترونیکی و توسعه شبکه‌های رایانه‌ای به ویژه اینترنت و تسلط آنها بر فعالیت‌های اطلاع‌رسانی، دیگر به کتابخانه‌های سنتی مستقر در ساختمان‌های فیزیکی هیچ نیازی نخواهد بود. همچنین، ادعا می‌شود که با بالا رفتن سطح سواد رایانه‌ای و اطلاعاتی کاربران و اینکه هر فردی از هر مکانی با رایانه شخصی خودش می‌تواند به بزرگراه اطلاعاتی متصل شود، دیگر به کتابداران به عنوان واسطه‌های اطلاعاتی، نیازی نخواهد بود.

راهکار پیشنهادی

هر یک از دو گروه بالا (طرفداران مالکیت و دسترسی) دچار تفریط و افراط شده‌اند. دیدگاه مالکیت صرف که بر کتابخانه‌ها به عنوان "دارندگان اطلاعات" تأکید می‌ورزند، با توجه به شرایط نوین در عصر اطلاعات که "دسترس‌پذیری اطلاعات" را تشویق می‌کند، دیدگاهی تفریطی، غیرمتطقی و ناممکن به نظر می‌رسد. از طرف دیگر، دیدگاه دسترسی صرف که بر مراکز اطلاع‌رسانی به عنوان "تهیه‌کنندگان اطلاعات"

تأکید می‌ورزد، نیز با توجه به شرایط فعلی فناوری‌های اطلاعاتی و ارتباطی و عدم توجه به فلسفه وجودی کتابخانه‌ها، دیدگاهی افراطی و آرمانی به نظر می‌رسد (البته نسبت به دیدگاه اول امکان‌پذیرتر است).

با توجه به بحث‌های مطرح شده، به نظر می‌رسد که نظریه "دسترسی در مقابل مالکیت" مناسب وضعیت موجود نیست و در عمل امکان‌پذیر نیست. برای رفع این تضاد باید به راهکار دیگری اندیشید و آن نظریه "دسترسی و مالکیت" (استفاده از هر دو گزینه) است تا بتوان از این طریق تعادلی بین این دو نظریه برقرار کرد.

تاوستندکین در همین ارتباط می‌نویسد: "اندیشه کتابخانه مبتنی بر فقط مالکیت با شرایط امروزی قابلیت انعطاف ندارد و اندیشه کتابخانه مبتنی بر فقط دسترسی نیز همین طور است" (۱۲: ۵۹-۶۷).

نیسونگر^۱ معتقد است: "این تفکر که به ناچار یکی از این دو گزینه دسترسی به اطلاعات یا مالکیت اطلاعات را باید انتخاب کرد، تفکر مناسبی نمی‌تواند باشد. بلکه باید تعادلی صحیح بین این دو برقرار شود و شعار "دسترسی در مقابل مالکیت" به "دسترسی و مالکیت" تغییر یابد (۶: ۷۷ و ۱۰۴).

باد^۲ نیز معتقد است که بحث "دسترسی در مقابل مالکیت" یک شروع غیرمفید است، زیرا، بر این فرض استوار است که همیشه در یک انتخاب دو وجهی، یکی از این دو می‌تواند جواب صحیح باشد. وی معتقد است: "هر چند حرکت جهشی به سمت دسترسی به اطلاعات شروع شده است، اما دسترسی به اطلاعات نمی‌تواند جایگزین کاملی برای مالکیت اطلاعات باشد (۲: ۲۶۳).

تاوستندکین معتقد است: "آنچه به آن نیازمندیم شیوه‌ای است که بتواند بین این دو [دیدگاه] تعادل برقرار کند و دسترسی را شریکی ماندنی برای کامل کردن مالکیت قلمداد کند. غلبه هر کدام بر دیگری بالقوه منجر به از بین رفتن کتابداری و کتابخانه‌ها خواهد شد. زیرا،

دسترسی در اینترنت در شرایط مناسب تأکید دارد.

پژوهش‌های انجام شده در این زمینه و نتایج آنها

به منظور بررسی امکان عملی شدن نظریه دسترسی در مقابل مالکیت پژوهش‌هایی نیز انجام شده است که به بررسی قابلیت جایگزینی یا مکمل بودن پایگاه‌های اطلاعاتی تمام متن (دسترسی) با مجله‌های چاپی (مالکیت) از طریق بررسی روزآمدی، پوشش (مقایسه) ویژگی مجله‌های تمام متن با مجله‌های چاپی، پوشش عنوان‌ها، گرافیک، ثبات و هزینه - سودمندی پایگاه‌های اطلاعاتی تمام متن پرداخته‌اند. نتایج به دست آمده در

این پژوهش‌ها به‌طور فهرست وار عبارتند از:

- یک مجله تمام متن الکترونیکی ویژگی‌های یک مجله چاپی را ندارد و آنها با یکدیگر متفاوت هستند (۳۶-۳۳:۷؛ ۲۵-۲۲:۳؛ ۲۱-۱۴:۴؛ ۱۰۵:۵؛ ۳۰۱:۸-۳۰۵؛ ۱۱۳:۱-۱۲۶؛ ۱۹:۱۰)؛
- در نظر گرفتن صرفه‌جویی هزینه‌ای (۱۰۵:۵؛ ۱۳:۱۰۹-۱۰۵)؛

- تغییر (کاهش یا افزایش) مجله‌های تمام متن در طول زمان (۱۹:۱۰)؛

- روزآمدی پایین مجله‌های تمام متن در مقایسه با مجله‌های چاپی و تفاوت آن در پایگاه‌های مختلف (۱۹:۱۰؛ ۳۰۱:۸-۳۰۵)؛

- تفاوت تعداد مقاله‌های تمام متن در پایگاه‌های مختلف (۱۹:۱۰)؛

- عدم توصیه قاطع برای لغو مجله‌هایی که به صورت تمام متن قابل دسترس‌اند با وجود صرفه‌جویی هزینه‌ای (۱۰۵:۵؛ ۱۳:۱۰۹-۱۰۵)؛

این نتایج و مباحث مطرح شده توسط پژوهشگران نیز ردکننده نظریه دسترسی در مقابل مالکیت و تأییدکننده نظریه دسترسی و مالکیت است.

هیچ کدام به‌طور مستقل نمی‌تواند به حیات خود ادامه دهد (۶۷-۵۹:۱۲)؛

نتیجه‌گیری از مباحث مطرح شده را می‌توان در دو نقل قول زیر بیان کرد: ماتسون^۱ معتقد است که: "بیشتر کتابخانه‌های امروزی نمی‌توانند کتابخانه‌های آینده باشند". تاونسند کین این راهکار را برای کتابخانه‌ها توصیه می‌کند که: "با برداشتن قدم‌های عمده‌ای به سمت تغییر مثبت [در جهت هماهنگی با شرایط جدید]، کتابخانه‌های امروزی می‌توانند به عنوان مراکز اطلاع‌رسانی ماندنی در قرن بیست و یکم باقی بمانند" (۶۷-۵۹:۱۲).

با توجه به مباحث مطرح شده، مشخص شد که نظریه دسترسی در مقابل مالکیت نمی‌تواند گزینه‌ای مناسب و عملی باشد و به نظر می‌رسد که نظریه توصیه شده جایگزین آن یعنی، دسترسی و مالکیت با توجه به شرایط فعلی عملی‌تر باشد. این نظریه بر استفاده از هر دو گزینه یعنی مالکیت یا اشتراک مجله‌های چاپی و دسترسی یا استفاده از مجله‌های تمام متن قابل

نظریه دسترسی در مقابل مالکیت

از جهت نظری و عملی نمی‌تواند

در عمل امکان‌پذیر شود. اما،

نظریه توصیه شده جایگزین آن،

یعنی دسترسی و مالکیت که

تعادلی مطلوب بین این دو گزینه

برقرار می‌کند از هر دو جهت

نظری و عملی توجیه‌پذیر است و

در وضعیت فعلی، می‌تواند

راهکاری مناسب برای

فراهم‌آوری منابع اطلاعاتی (به

ویژه نشریات ادواری) در

کتابخانه‌های مختلف به‌خصوص

دانشگاهی محسوب شود.

نتیجه گیری

با توجه به آنچه شرح داده شد، نظریه دسترسی در مقابل مالکیت از جهت نظری (همان طور که توسط صاحب نظران بحث شد) و عملی (همان طور که نتایج پژوهش‌ها نشان دادند) نمی‌تواند در عمل امکان پذیر شود. اما، نظریه توصیه شده جایگزین آن، یعنی دسترسی و مالکیت که تعادلی مطلوب بین این دو گزینه برقرار می‌کند از هر دو جهت نظری و عملی توجیه پذیر است و در وضعیت فعلی، می‌تواند راهکاری مناسب برای فراهم‌آوری منابع اطلاعاتی (به ویژه نشریات ادواری) در کتابخانه‌های مختلف به خصوص دانشگاهی محسوب شود.

تاریخ دریافت: ۸۱/۲/۲

ماخذ

1. Bernnan, Patricia and et.al. "What Does Electronic Fulltext Really Mean? A Comparison of Database Vendors and What They Deliver". *Reference Services Review*. Vol.27, No.2 (1999): 113-126.
  2. Budd, John M. *The academic library: its Content. its Purpose and its Operation*. Colorado: Libraries unlimited, Inc., 1998, P.263.
  3. Everett, David. "Fulltext online Databases and Document Delivery in an Academic Library: Too little, Too Late"? *Online*. Vol.17, March 1993: 22-25.
  4. Graxeskiewicz, Anna; Craing A. Hawbaker. "Investigating a Fulltext Journal Database: A Case of Detection". *Database*. Vol.16 (Oct. 1993): 14-21.
  5. Hawbaker, A. Craig; Wagner, Cynthia K.
6. Nisonger, Thomas E. *Management of Serials in Libraries*. Colorado: Libraries unlimited, Inc., 1998.
  7. Pagell, Ruth. "Searching Fulltext Periodicals: How Full is Full". *Database*. Vol.10 (Oct 1987): 33-36.
  8. Perston, Laurie A.; Ebb; Corinne M. "Fulltext Access Evaluation: Are We Getting the Real Thing?". *Serials Librarian*. Vol. 34, No. 3-4 (1998):301-305.
  9. Probst, Laura K.; Jaguszewski Janice M; "The Impact of Electronic Resources on Serial Cancellations and Remote Storage Decisions in Academic Research Libraries". *Library Trends*. Vol.48, No.4 (2000): 799.
  10. Sprague, Nancy; Beth Chambers Mary; "Fulltext Databases and the Journal Cancellation Process: A Case Study". *Serials Review*. Vol.26, No.3 (2000):19.
  11. Tenopier, Carol. "Electronic Access to Periodicals". *Library Journal*. Vol.118, No.4 (1993): 54.
  12. Townsend Kane, Laura. "Access vs. Ownership: Do We Have to Make a Choice?". *College & Research Libraries*. Vol. 58 (Jan. 1997): 59-67.
  13. White, Gray W.; Crawford, Gregory; "Cost-Benefit Analysis of Electronic Information: A Case Study". *College & Research Libraries*. Vol.59 (Nov. 1998): 105-109.